

První světová válka v prezidentských projevech

Kalenda, Jan; Karger, Tomáš

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Kalenda, J., & Karger, T. (2014). První světová válka v prezidentských projevech. *Historická sociologie / Historical Sociology*, 2, 127-143. <https://doi.org/10.14712/23363525.2014.8>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY-NC-ND Lizenz (Namensnennung-Nicht-kommerziell-Keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY-NC-ND Licence (Attribution-Non Commercial-NoDerivatives). For more information see: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

První světová válka v prezidentských projevech*

JAN KALENDA** – TOMÁŠ KARGER***

The First World War in Presidential Speeches

Abstract: The paper focuses on reflection of the First World War in presidential speeches in years 1990–2013. This period delimits mandates of former Czech presidents Václav Havel and Václav Klaus. Ways in which both presidents referred to the historical event and in which they utilized its interpretation for legitimization of their political goals are compared. As its theoretical framework, the study utilizes an approach that has been developed by Jeffrey Alexander and Philip Smith as part of their program in cultural sociology. The study aims to identify the most significant cultural codes and narrative strategies of the analyzed speeches and to relate them to (supra)nationalistic metanarratives that they help to maintain. The study also points to the fact that presidential speeches represent an important case of utilization of past for the purposes of legitimization of state policy while also being a practice with which states are established.

Keywords: culture codes, presidential speeches, narratives, state, cultural sociology, The First World War

DOI: 10.14712/23363525.2014.8

Významy Velké války jako předmět historicko-sociologického výzkumu

Předmětem této studie je analýza projevů českých prezidentů z let 1990 až 2013 vzta-
hujících se k první světové válce. Domníváme se, že takto vymezený předmět výzkumu je
důležitý přinejmenším ze dvou důvodů. Zaprvé umožňuje zjistit, jaké *významy* jsou první
světové válce přikládány čelními představiteli státu a jak se v průběhu posledních dvaceti
let proměňovaly, což je podstatné zvláště proto, že ovlivňují recepci Velké války v občanské
společnosti. Prezidentské projevy totiž disponují širokou mediální recepcí a velmi často
se stávají terčem nejrůznějších polemik. Zadruhé lze na základě analýzy těchto významů
lépe pochopit, jak je historie využívána pro potřeby současné politické praxe, zejména
pak k legitimizaci určité politické agendy, vytváření specifické podoby národní identity či
k (mnohdy neuvědomovanému) potvrzování státu jakožto klíčového symbolického objek-
tu, centra společnosti, které jednotlivé projevy produkují a reprodukují.

S ohledem na tyto důvody je k předmětu naší studie nutné učinit hned několik zpřes-
ňujících poznámek. Jako teoretický přístup, jenž nám bude sloužit k rozboru prezident-
ských projevů, budeme používat analytických nástrojů a kategorií „post-durkheimovské“

* Tento text vznikl za podpory projektu „Nové teoretické přístupy v historické sociologii“ (IGA_FF_2014_035) Univerzity Palackého v Olomouci.

** Mgr. Jan Kalenda, Ph.D., Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Třída svobody 26, 779 00 Olomouc. E-mail: kalendajan@gmail.com.

*** Mgr. Tomáš Karger, Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Třída svobody 26, 779 00 Olomouc. E-mail: tomkarger@gmail.com.

kulturní sociologie [Alexander 1988; 1989; Smith 1991], která se jeví jako vhodná perspektiva k rozboru významů, jež jsou přikládány první světové válce. Její hlavní představitel, Jeffrey Alexander [Alexander 1998; 2003; 2006; Alexander – Smith 1993; 2002; Alexander – Reed 2009], a další reprezentanti [viz např. Baiocchi 2006; Connor 2012; Jacobs 2000; 2001; Jacobs – Smith 1997; Ku 1999; Smith 1991; 2006] se totiž zabývají tím, jak skrze kulturní kódy, narativní žánry a metanarativy vzniká význam událostí, aktérů a institucí.¹ Je tudíž i vhodným nástrojem pro rozbor významů, které jsou okolo problematiky první světové války vytvářeny.

Volba prezidentských projevů za předmět naší studie není nijak náhodná, jelikož projevy čelních představitelů státu umožňují, vypůjčíme-li si myšlenku Niklase Luhmanna [2006: 155–157], „zjednodušení“ významů v sociální realitě. Funkce tohoto zjednodušení spočívá v tom, že z bezpočtu významů, jež je možné první světové válce přiřadit, je vybráno jen několik z nich, následkem čehož je redukována významová komplexita dané události. Její redukce se často projevuje ve významové polarizaci, která je empiricky identifikovatelná na úrovni dominantních *kulturních kódů*, jež jsou k popisu události používány.² Nicméně tím se úloha prezidentských projevů nevyčerpává, neboť významy, které jsou jimi vytvářeny, mají mimořádnou váhu, kterou jim dodává symbolická moc mluvčích, jak upozorňuje Pierre Bourdieu [1991], čímž je zároveň umocněno i ono významové zjednodušení. Gérard Noiriel tento fakt velmi dobře ilustruje na stránkách svého traktátu o sociohistorii, když píše:

Ten, kdo disponuje mocí veřejně pojmenovávat ostatní, přispívá zásadním způsobem k vytváření jejich individuální a kolektivní identity, a směřuje tedy i smysl jejich existence. [Noiriel 2012: 53]

Následně pak uvedené doplňuje o další mocenské implikace:

Všichni, kdo disponují privilegiem hovořit za ostatní, na veřejných místech, definují „problém“, o němž všichni musejí hovořit, nabízejí zásoby legitimních argumentů, o které se ovládnutí musejí opírat, aby vyjádřili své protesty. [Noiriel 2012: 55]

Co se časového období týče (roky 1990 až 2013), zvolili jsme je zcela záměrně, jelikož zabírá funkční období výkonu prezidentské funkce Václava Havla a Václava Klause, což nám umožňuje popsat nejenom proměnu významů Velké války v průběhu více než dvacetileté časové periody, ale i transformaci narativních strategií, které byly oběma prezidenty používány k legitimizaci určité státní politiky s odkazem na první světovou válku.

Vydeme-li z výše uvedeného, je třeba říci, že hlavním cílem naší analýzy je identifikovat klíčové kulturní kódy a narativní strategie, jimiž je v prezidentských projevech mezi

¹ K tuzemské reflexi kulturní sociologie, včetně jejích aplikací, srov. [Skovajsa 2012; 2014; Horák 2012; 2013; Kalenda – Schwartzhoff 2014a; 2014b; Marada 2006].

² Zatímco pro Luhmanna funguje každý sociální systém na bázi jednoho binárního kódu, Alexander a Smith [1993: 203] se domnívají, že kódů je v určitém systému vždy větší množství a společně vytvářejí komplexní diskurz. Zároveň však oba autoři dodávají, že řetězce kulturní kódů jsou organizovány do dvou hlavních skupin významů – na posvátné a profánní, tedy v jakési „metakódy“, které polarizují významy obdobným způsobem jako Luhmannovy binární kódy systémů [podrobněji viz Alexander – Smith 1993: 160–161; Smith 1991: 108].

lety 1990 až 2013 vytvářen význam první světové války, a tím je zároveň legitimizována určitá státní politika.

Studie koncipovaná tímto způsobem nemá samozřejmě ambice tvrdit, že jí analyzované významy jsou reprezentantem významových vzorců občanské společnosti nebo českého státu. V prvním případě je její reprezentativnost omezena druhem diskurzu, na nějž se zaměřuje – analyzuje struktury významů, které sice „rezonují“ v občanské společnosti, avšak jsou vytvářeny zástupci státního diskursu, nikoliv toho občanského. V druhém případě nelze o prezidentských projevech tvrdit, že by představovaly jediný a hlavní státní diskurz, jímž je interpretována a reinterpretována minulost, jelikož tím ústředním jsou především státem kodifikované učebnice dějin. Projevy představitelů státu jsou nicméně podstatné proto, že jsou adresovány jinému druhu publika – nikoliv dětem a mládeži, ale dospělým.

Teoretická východiska: prezidentské projevy jako kulturní praxe státu

Ve studii vycházíme z přesvědčení, že výroky a projevy politických reprezentantů státu představují klíčovou praxi, již je v kulturní rovině produkován a reprodukován stát, již je dokola obnovován v myslích lidí a již jsou souběžně s tím legitimizovány určité úkony státu: například zavádění/rušení některých institucí, omezování/rozšiřování práv různých sociálních skupin či potvrzování/zpochybňování dosavadních cílů mezinárodní politiky.

V tomto ohledu jsme inspirováni kulturně orientovanými teoriemi a analýzami státu [Bourdieu 1994; 1998; Carroll 2006; 2009; Corrigan – Sayer 1984; Geertz 1980; Gorski 1993; 2003; Migdal 2001; 2009; Steinmetz 1999; 2007; Ross 1999], které se shodují na tom, že stát svým kulturním působením zásadním způsobem ovlivňuje společnost. Jeho působení se pak především odehrává na rovině kulturní unifikace (jazykové, hodnotové, významové aj.), která vytváří předpoklady pro symbolickou dominanci státu – tzn. pro *rozpoznání* státu jako zcela mimořádné instituce, jež má vyšší symbolický status než instituce ostatní, což velmi dobře popisuje Bourdieu, když upozorňuje na to, že daný status propůjčuje státu mimořádnou autoritu:

Stát je něco jako banka symbolického kapitálu, ručí za všechny autoritativní akty – akty, jak říká Austin, „legitimního podvodu“, to jest založené na skutečnosti, a přitom nepoznaně, na libovůli: prezident republiky je člověk, který se má za prezidenta republiky, jemuž se však na rozdíl od sílnice, jenž se má za Napoleona, přiznává, že má na to právo. [Bourdieu 1998: 85–86]

Symbolická dominace státu vzniká rozsáhlou kulturní praxí, která se kromě zavádění legislativních opatření, školské výuky a produkce nejrůznějších legitimizačních diskurzů, odehrává rovněž v performativní rovině – v rovině představení. Joel Migdal [2009: 191] v tomto kontextu rozeznává tři hlavní formy „státních představení“: 1) státní rituály v podobě nejrůznějších ceremonií a svátků; 2) manifestace státu s částečně či úplně otevřeným výsledkem, např. neplánované prezentace státní síly, jakými jsou vojenská cvičení či veřejná vyhlášení některých státních nařízení, kupříkladu zvýšení daní; 3) tzv. individuální mikro-představení v podobě neplánovaných prohlášení zástupců státu či veřejné podpory jednotlivců, která se často vztahují právě k předcházejícím dvěma typům představení. Námi analyzované prezidentské projevy spadají nejčastěji do prvních dvou kategorií,

jelikož se většinou pronášejí u příležitosti státního svátku – Dne vzniku samostatného československého státu, nebo v rámci důležitých projevů, které se vztahují k mezinárodní politice a dalšímu směřování státu.³

Působení významů, které vznikají prostřednictvím Migdalem popisovaných vystoupení, má pět významných efektů, které ve své stati identifikoval Marc Ross [2009: 139–141] a jež zde volně vztahujeme k prezidentským projevům zabývajícím se první světovou válkou:

1) Významy, které produkuje stát, vytvářejí *kontext* jakéhokoli *smysluplného politického jednání*, tzn. kontext, v němž jsou určité politické priority a opatření srozumitelné. Státní představitelé v tomto ohledu vykreslují pozadí, na němž má být porozuměno událostem Velké války a bez něhož nelze pochopit souvislosti tehdejšího jednání klíčových politických figur, stejně jako porozumět tomu, jaká ponaučení pro současnou politickou praxi plynou z událostí let 1914 až 1918.

2) *Spojují individuální a kolektivní identity*, díky čemuž propojují občany státu určitým hodnotovým systémem a kognitivními schématy, která jim umožňují definovat se jako skupina. Tato funkce spočívá v případě narativů o první světové válce v tom, že zasazuje první světovou válku do širšího metanarativu českého národa, tzn. že z ní činí součást dějin každého občana. Její dědictví – způsob, jakým se z ní máme poučit – má pak ovlivňovat i budoucí směřování českého národa a prostřednictvím toho i každého jedince.

3) V návaznosti na předcházející bod určují narativy *hranice mezi skupinami či organizacemi*. Díky tomu dochází k rozlišování na členy a nečleny včetně sdílených očekávání od (ne)členů. S odkazem na první světovou válku se ve výpovědích prezidentů zdůrazňuje zejména členství v nadnárodních aliancích a negativní vymezování Čechů a Slováků vůči rakousko-uherské monarchii. Tím dochází k „načrtávání“ a „mazání“ symbolických hranic mezi Čechy a dalšími národy, k jejich aktivaci a deaktivaci, v podobném významu, jak o něm píší někteří autoři [Lamont – Thévenot 2000; Tilly 2002; 2006], což přispívá k utváření a narušování určité podoby politické (národní) identity a identifikace s určitou politickou organizací.

4) Nabízejí rámce pro *interpretování jednání a motivů aktérů*. V analyzovaných projevech jde zejména o motivace států, které jsou chápány jako aktéři mezinárodní politiky. Skrze interpretace motivů je možné některé státy morálně odsoudit, zatímco jiné za jejich pohnutky glorifikovat.

5) *Propůjčují zdroje pro organizaci a mobilizaci* – tj. omezenou množinu naučných a sdílených postupů politické soutěže či praxe státu, kterou někteří badatelé

³ Ačkoliv Alexander [2004a; 2004b; 2005a] po roce 2004 rozvinul i tzv. performativní teorii jednání (kulturní pragmatiku), nebudeme se na tomto místě zabývat prezidentskými projevy prostřednictvím této koncepce. Z analytických a prostorových důvodů se spokojíme jen s konstatováním, že prezidentské projevy jsou „představeními“, skrze něž je prezentována moc vládních činitelů, respektive státu. Naše studie se tudíž zaměřuje na jiný kulturní aspekt prezidentských projevů – na to, že představují specifické narativy, které v sobě obsahují jedinečné kulturní kódy, jimiž jsou produkovány významy první světové války. Nicméně si velmi dobře uvědomuje, že to, nakolik jsou ony významy v občanské společnosti skutečně přijímány, závisí právě na jejich performativním ztvárnění oběma prezidenty a na dalších strukturních prvcích, které podle Alexandra vstupují do každého takového představení a které se proslovu liší. Jde o rozdíly se: a) aktéry projevů (rozdíl mezi Havlem a Klausem); b) kolektivní reprezentace, jež jsou oběma muži sdělovány; c) zdroje symbolické produkce používané k předcházející aktivitě; d) tzv. mizanscénu, která odkazuje k celkovému ztvárnění sdělovaného, např. v podobě gest, tónu hlasu aj.; e) sociální moc; f) a publikum. K aplikaci teorie kulturní pragmatiky do českého prostředí srov. [Horák 2013].

[McAdam – Tarrow – Tilly 2001; 2009] nazývají „repertoáry“. Z tohoto úhlu pohledu se významy první světové války stávají legitimními zdroji pro prosazování určité vize mezinárodního uspořádání, které má předejít negativním lekcím z válečného konfliktu, který zachvátil Evropu v druhém desetiletí 20. století.

Ve shodě se „silným programem“ [Alexander – Smith 2002; Alexander – Reed 2009] kulturní sociologie budeme prezidentské projevy chápat jako specifický druh narativů, které ovlivňují hodnoty a postoje aktérů a jejichž prostřednictvím dochází k formování individuálních i skupinových identit, pro což nalezneme oporu i u mnoha dalších autorů, kteří se zabývají úlohou narativů při vytváření významů událostí, procesů a sociálních skupin [Carrie 2010; Czarniawska 2004; Kane 2000; Sewell 1992; Somers 1992; Steinmetz 1992; Weedon 2004]. Přístup kulturní sociologie vychází z centrální teze, podle níž kultura disponuje relativní autonomií [Alexander 2003], což znamená, že není redukovatelná na jiné faktory (sociální či ekonomické), ani není pouhou analytickou dimenzí společnosti. Naopak je důležitou sémantickou strukturou, jež svým působením ovlivňuje jak významy sociálních jevů, tak nabízí repertoáry pro tvorbu symbolických hranic mezi skupinami, stejně jako pomáhá vytvářet jejich identitu. Z tohoto důvodu vystupuje coby vhodný nástroj pro uchopení významů první světové války.

Metodologie: analytické nástroje a výzkumný vzorek

V rámci této studie budeme prezidentské projevy analyzovat jako narativy, které budeme s odkazem na Anne Kane [2000: 314] chápat jako příběhy, které se sestávají ze specifické konfigurace postav a událostí propojených dějem. Dodejme pak, že skrze „vyprávění příběhů“ je význam veřejně sdílen, díky čemuž o něj mohou jedinci svádět zápasy a tím jej modifikovat. U takto koncipovaných narativů budeme analyzovat dva hlavní aspekty: *narativní strategie a kulturní kódy*, které podle Alexandra [2005b: 10] nakonec význam konstituují.

Narativní strategie představují postupy vytváření příběhů pracující různým způsobem s dějovou linkou. Díky tomu vznikají specifické konstelace vztahů postav a událostí, jež jsou „kauzálně propojeny dějem“ [Somers – Gibson 1994; viz též Kane 2000]. Z toho důvodu si dovoluje Hayden White [2011] označovat narativní strategie za jakési „metakódy“, které v sobě nesou jednotný význam. Frederic Jameson [1981; 1984; 1988] pak jde dokonce ještě dál, když upozorňuje, že narativní strategie jsou ve skutečnosti epistemologickými kategoriemi, které konceptualizují realitu a nelze se na ně již od počátku dívat jako na neutrální literární formy. Kulturní sociologie v tomto případě velmi často vychází z koncepce kanadského literárního teoretika Northropa Frye [1971], který narativní strategie člení za pomoci různých typů žánrů na komedie, tragédie, romány a ironii. Každý z nich představuje specifickou konfiguraci postav, událostí a děje, z níž plyne i následný význam sociální skupiny, instituce či události [viz např. Alexander 2003; 2004c; 2012; Jacobs 1996; Somers 1992; Steinmetz 1992]. My se touto fryeovskou linkou kulturalistické analýzy nebudeme zabývat, jelikož prostor věnovaný první světové válce v prezidentských projevech neumožňuje ucelenou analýzu těchto narativních žánrů. Místo toho položíme důraz na kauzální strukturu narativů, o níž píše Somers a Gibson [1994], jelikož ta sehrává klíčovou úlohu při tvorbě významů Velké války. Oba prezidenti totiž akcentují odlišné příčiny a následky první světové války, čímž

také zásadním způsobem mění její význam, včetně implikací, které z ní mají plynout pro současnou politiku.

Kulturní kódy jsou základní jednotky, například slova, pojmy, věty, jimiž je vytvářen význam [Geertz 2000; Lakoff – Johnson 2006; Smith 1991]. Kulturní kódy fungují podle Alexandera [Alexander 2006; Alexander – Smith 1993; srov. též Somers 1992] na binárním principu, který kategorizuje realitu na základě odlišných významů – posvátného a profánního, pozitivního a negativního. Nejčastěji se setkáváme s užitím tří druhů kódů, které odkazují k motivům aktérů, jejich vzájemným vztahům a institucím, přičemž na jedné straně se lze setkat s kódy, které označují pozitivní občanské motivy, vztahy a instituce, zatímco na straně druhé jde o kódy, jež mají negativní konotaci [Alexander 2006: 57–59]. Doplňme pak, že všechny tyto kódy, ačkoliv nejsou v sociální realitě často uvedeny v takto explicitní podobě, polarizují výpovědi, čímž jim dodávají specifické vyznění. K tomu dochází především proto, že kódy provádějí hodnocení aktérů, vztahů institucí, díky čemuž je morálně klasifikují. Proto označuje Ronald Jacobs [2001] střet o prosazení dominantních kulturních kódů jako soupeření o „morální kapitál“.

Nyní několik slov ke konstrukci vzorku. Jak jsme již uvedli, v rámci našeho zkoumání jsme podrobili analýze prezidentské projevy z let 1990 až 2013, kdy probíhala funkční období prezidentů Václava Havla a Václava Klause. Projevy těchto dvou politiků jsou archivovány na příslušných webových stránkách.⁴ Při výběru projevů, které byly zahrnuty do analýzy, jsme postupovali tak, že jsme stáhli všechny projevy daného prezidenta v souborech typu HTML. Texty v nich obsažené jsme připravili pro vyhledávání.⁵ V takto připravených textech jsme pomocí stanovení „regulárních výrazů“⁶ vyhledávali následující textové jednotky: první světová válka, 1. světová válka, I. světová válka, dvě světové války, obě světové války; a to ve všech skloňovaných formách. Projevy, které některý z těchto výrazů obsahovaly, byly zahrnuty do podrobnější analýzy. Celkově se nám tímto způsobem podařilo najít 27 projevů, z toho 17 projevů Václava Havla a 10 projevů Václava Klause.⁷

Narativní strategie v prezidentských projevech

Oběma prezidentům je společný obraz první světové války jako události, jejímž výsledkem byl samostatný československý stát. Objevují se v nich zmínky o tom, že první světová

⁴ Archiv projevů Václava Havla je možné najít zde: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>>. Archiv projevů Václava Klause je možné najít zde: <<http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/>>.

⁵ Především jsme odstranili znaky, které se v HTML někdy používají přímo v textu (jako jsou například nedělitelné mezery, které jsou vytvářeny pomocí vkládání výrazu „ “, přímo do textu) tak, aby texty, v nichž jsme vyhledávali, neobsahovaly neočekávané výrazy.

⁶ Regulární výrazy představují konvenci, pomocí které je možné formulovat hledané vzorce nejen na základě doslovných výrazů, ale také na základě obecných metaznaků, které mohou označovat jakékoli písmeno, číslo, jedno ze zadaných písmen atd. Tímto způsobem jsme byli schopni vyhledávat výrazy ve všech skloňovaných formách najednou. Více o regulárních výrazech například zde: <<http://www.root.cz/clanky/regularni-vyrazy-1/>>.

⁷ Je nutné podotknout, že ne všechny texty, které jsme získali z archivu prezidentských projevů, byly přímo projevy. V našem užším výběru se tak ocitly dva rozhovory s Václavem Klausem a jeden autorský text Václava Havla. Protože pro nás byla obsahová relevance důležitější než přednesová forma, ponechali jsme tyto texty ve vzorku. Faktem ale zůstává, že naprostá většina analyzovaných textů jsou projevy.

válka způsobila historický pohyb, v jehož průběhu vznikla první republika. Rozpad c. a k. mocnářství vytvořil prostor, který se podařilo využít. V tomto procesu se objevují dvě klíčové skupiny aktérů, jejichž důležitost oba prezidenti při různých příležitostech vyzdvihují a jejichž významy se budeme posléze zabývat. Jde o československé legie, které podle výkladů prolévaly krev za ještě neexistující stát a které svými heroickými výkony pomohly přesvědčit svět o svébytnosti Čechů a Slováků. Druhou skupinou jsou „otcové zakladatelé“, především Tomáš Garrigue Masaryk, Eduard Beneš a Milán Rastislav Štefánik, o nichž oba prezidenti mluví jako o klíkových postavách, které se zasloužily o vznik samostatného Československa. Jejich působení, cestování po světě a přesvědčování všech stran o právu Čechů a Slováků na samostatný stát umožnilo jeho vznik.⁸

Budeme-li tedy uvažovat o onom historickém pohybu v podobě, v jaké je prezentován v prezidentských projevech, dojdeme k poměrně jednoduchému příběhu o odhodlanosti dvou skupin vlastenců, kterým se v prostoru, jež uvolnila rozpadnutí se monarchie, podařilo sehrát zásadní úlohu pro vznik samostatného československého státu. Tento obraz tvoří neproblematickou reprezentaci první světové války a jejího významu, ke kterému se oba prezidenti ve svých projevech vztahují.

Havel s Klausem se však liší v tom, v *jakých kontextech* první světovou válku tematizují a jaké *poučení z ní* vyvozují, čímž se značným způsobem mění i struktura jejich narativu o této události, zejména její příčiny a důsledky. Dalo by se říci, že jejich výklad této historické události je pevně zakořeněn v ideologicko-politických pozicích, které zastávají a které se promítají do toho, co každý z nich považuje za uskutečnitelné a žádoucí.

Václav Havel: první světová válka jako cesta k nadnárodním celkům

Václav Havel ve svých projevech tvrdí, že historický odkaz evropského kontinentu je ambivalentní. Evropa podle něj dala světu současnou civilizaci, ale i dvě světové války,⁹ které představují jedny z nejhorších událostí dvacátého století.¹⁰ Jako původce těchto konfliktů Havel jednoznačně identifikuje konkrétní evropský stát. Bylo to v Německu, kde se zrodilo zlo, které pohltilo Evropu a následně se rozšířilo do zbytku světa.¹¹ Rozměry, do kterých tyto konflikty narostly, však byly umožněny politikou, kterou praktikovaly Spojené státy americké a kvůli které se zapojily do konfliktů příliš pozdě.¹² Jako původce dvou světových válek má podle Havla Evropa dluh vůči zbytku světa a tento dluh by se měla snažit splatit tím, že se bude pokoušet podobným událostem předcházet. Jediný způsob, jak podle Havla předejít tomu, aby se podobné události opakovaly, je podpora vzniku nadnárodních

⁸ Tato glorifikace zakladatelů států není žádným specifickým českých/československých dějin, ale dochází k ní i v případě mnoha jiných států, jak dokládají i jiní autoři [Fine 1996; Schwartz 1987; 1991]. Skrze zdůrazňování pozitivního významu těchto aktérů dochází k vytváření skupinové solidarity prostřednictvím produkce morálních příkladů a oceňování určitého typu jednání. Zakladatelé států jsou pak doslova líčeni jako „naši otcové“, čímž získávají posvátný status nedotknutelných historických postav.

⁹ „Evropa je podivný kontinent. Na jeho půdě se zrodila dnešní civilizace, ale zrodily se na ní i dvě světové války.“ [Havel 1997]

¹⁰ „Nejhorší události dvacátého století má na svědomí úplně nebo z větší části Evropa: dvě světové války, fašismus a komunistický totalitní systém.“ [Havel 2000]

¹¹ „O Německu to platí dvojnásob, neboť zlo v Německu znamená zlo v Evropě a zlo v Evropě znamená zlo v celém světě. Kdo to neví, ten si nevšiml, jak vznikly dvě světové války.“ [Havel 1998]

¹² „Izolacionismus se Spojeným státům nikdy nevyplatil. Kdyby bývaly dříve vstoupily do první světové války, zdaleka by za ni nemusely zaplatit tolika oběťmi.“ [Havel 1995]

celků jako je Evropská unie¹³ nebo NATO¹⁴. Aby Evropa splatila svůj dluh vůči zbytku světa, měla by jednak jít příkladem v utváření nadnárodních celků,¹⁵ jednak by se měla angažovat pro světový mír i za hranicemi svého kontinentu.¹⁶ V Havlových očích tedy první světová válka znamenala selhání jednotlivých národních států, jejichž představitelé až příliš jednostranně sledovali úzce vymezené národní zájmy a nedokázali vyhodnotit širší souvislosti a vzdálenější důsledky, které probíhající události měly mít. Právě z této pozice Havel kritizuje to, co nazývá americkým izolacionismem. Bezohlednost evropských států je důvodem vzniku první světové války, americký izolacionismus je důvodem, proč trvala tak dlouho a nabyla takových rozměrů.

Havel zastává pozici, podle níž by měl být prioritou boj za svobodu. Tedy rozšiřování svobody tam, kde ještě není, a její obrana tam, kde je v ohrožení. Taková pozice vyžaduje neustále sledovat hrozby v širším kontextu a ochotu vynakládat úsilí, prostředky a v konečném důsledku i lidské životy, tak jako tomu bylo u československých legií a osobností, které stály u zrodu samostatného Československa:

Myslím, že naše moderní historie nám nabízí dost důkazů toho, že svoboda není dar, za který bojují a který pak rozdávají jen mocní tohoto světa, ale že ji může získat či ubránit jen ten, kdo sám pro její získání či obranu něco dělá. [Havel 1994]

Tato odpovědnost boje za svobodu se však nevztahuje pouze na individuální aktéry. Stejným způsobem je aplikovatelná i na úrovni celých států:

Zdá se mi být zřejmé, že ti, kteří mají největší moc a vliv, nesou i největší odpovědnost. Spojené státy americké, ať se jim to líbí nebo nelíbí, jsou dnes asi nejvíce odpovědné za směr, kterým se bude náš svět vyvíjet. Proto by to měly být především ony, které tuto odpovědnost v celé její hloubce zreflektují. [Havel 1995]

Podle Havla by měl existovat přímý vztah mezi velikostí moci a vlivu každého státu a mírou jeho odpovědnosti v boji za svobodu. Čím mocnější stát, tím větší odpovědnost a tím větší podíl na nastavení směru, kterým se zbytek světa ubírá. Havel tak rozvíjí svou pozici jako přijetí odpovědnosti za vytváření podmínek pro rozvoj svobody a současně jako kritiku pasivity a sledování úzce vymezených zájmů.

V kontrastu k typu politiky, kterou Havel kritizuje, se on sám snaží být představitelem opačného přístupu, který se při rozhodování snaží programově zohledňovat širší mezinárodní kontext tak, aby nebyla narušena jeho integrita, potažmo usilování o ni. Tuto skutečnost můžeme pozorovat už v roce 1990, při projevu ve Federálním shromáždění.

¹³ „Po zkušenosti dvou světových válek ve dvacátém století mnoho osvícených Evropanů dospělo k názoru, že celou bohatou a pestré strukturovanou politickou entitu zvanou Evropa je třeba vnitřně uspořádat na nových principech.“ [Havel 2001]

¹⁴ „(...) při podpisu Washingtonské smlouvy, základního dokumentu Severoatlantické aliance, řekl prezident Truman, že kdyby býval tento dokument existoval dříve, nemusely být dvě světové války.“ [Havel 1999]

¹⁵ „Myslím, že čtvrtým velkým úkolem, který před Evropou stojí, je pokusit se způsobem svého vlastního bytí ukázat, že nebezpečím, jež tato rozporuplná civilizace před světem otevřela, lze čelit.“ [Havel 2000]

¹⁶ „Američtí vojáci by neměli být dalších sto let odtrženi od svých maminek jen proto, že Evropa není schopna být garantem světového míru, kterým by být měla, aby aspoň trochu napravila to, že dala světu dvě světové války.“ [Havel 1990b]

Havel se zde snažil mírnit konfrontační situaci, která vyvstala mezi Slovenskou národní radou a Federálním shromážděním a přitom nastínil důsledky, které by rozpad federace zapříčiněný touto konfrontací mohl mít. Po zhodnocení důsledků pro československý stát jako takový následuje zhodnocení důsledků v širších evropských souvislostech:

Byli bychom prvním rozpadlým či zaniknuvším státem v poválečné Evropě, což by – zvláště přihlédneme-li k naší centrální geografické poloze – velmi vážně rozrušilo po léta obtížně budovanou mírovou strukturu Evropy. Zcela určitě by to zbrzdilo všechny politické, hospodářské a bezpečnostní integrační snahy celoevropské povahy, zastavilo by to různá odzbrojovací jednání a odvrátilo zájem Západu od země střední a východní Evropy, které by se v jeho očích musely stát nejen partnerem nedůvěryhodným, ale navíc partnerem nevyzpytatelným a tudíž nebezpečným. [Havel 1990]

Havel promýšlí možné důsledky rozpadu československého státu na dvou geografických úrovních: na úrovni Evropy jako celku a na úrovni vztahu mezi střední, potažmo východní Evropou a zbytkem Západu. Vztahy na těchto úrovních současně promýšlí v dimenzích *integrace*, *bezpečnosti* (odzbrojování) a *důvěryhodnosti*. Havel tak sám poskytuje příklad toho, s jakými ohledy (geografickými a hodnotovými) by politika jednotlivých států měla být utvářena. Hodnota bezpečnosti se v tomto úryvku dostává do popředí hned několikrát, a to na místech, kde mluví o bezpečnostních integračních snahách, odzbrojovacím jednání a nebezpečných partnerech. Je zřejmé, že bezpečnost zde představuje kýžený cílový stav. Naproti tomu integrace vystupuje spíše jako prostředek adekvátní k dosažení takového cíle.

Nejde však o integraci ve smyslu sladění zahraničních politik jednotlivých států. Integrace má v Havlových projevech význam začleňování národních států do nadnárodních celků a plnění povinností vyplývajících z jejich členství. Havel se snaží vznik takových celků podporovat tím, že jejich konstituování navazuje na historické události takovým způsobem, že nadnárodní celky působí jako jejich nutné vyústění a tím je legitimizuje:

Jaký je vlastně smysl této evropské integrace, tohoto velkého pokusu, tohoto procesu? Mám dojem, že po zkušenosti dvou světových válek ve dvacátém století mnoho osvícených Evropanů dospělo k názoru, že celou tu bohatou, pestře strukturovanou politickou entitu zvanou Evropa, je třeba vnitřně uspořádat na nových principech. A po mnoha a mnoha staletích se rozhodli pro první historický pokus uspořádat Evropu na principu skutečné spravedlnosti, rovnoprávnosti národů, na principu kooperace, na principu sdílení společných hodnot a vlastně je to první pokus uspořádat tuto entitu jinak, než se tomu po celé dosavadní dějiny dělo. Dosud vždy ti mocnější, ti silnější vytvářeli evropský pořádek a více méně ho vnucovali těm méně mocným, těm slabším. Toto by měl být první vlastně pokus uspořádat Evropu jinak. [Havel 2000b]

Výchozím bodem snahy o integraci je Evropa plná rozdílů, a to nejen rozdílů politicko-ideologických, ale také (a hlavně) mocenských. V minulosti byly vztahy v Evropě organizovány podle práva silnějšího, a to vedlo ke katastrofálním událostem světových válek. Po mnoha staletích je tu příležitost tento stav změnit. Této příležitosti se chopilo několik osvícených Evropanů, kteří se snaží o organizaci vztahů v Evropě na základě všeobecně sdílených hodnot, jako je spravedlnost, rovnoprávnost a spolupráce.¹⁷ Výsledkem

¹⁷ Když tyto hodnoty srovnáme s předešlými Havlovými výroky, můžeme si všimnout diskrepance mezi tvrzením, že mocnější státy by měly přijmout větší odpovědnost za směřování zbytku světa a představou integrované

takové snahy by mělo být upozadění vztahů založených na mocenských rozdílech a zdůraznění rozdílů, které nepředstavují nebezpečí, ba naopak představují pozitivní hodnoty, které by se v souhrnu daly označit jako bohatost a pestrost.

Shrňme, že Havlův narativ je rozprostřen po časové ose od minulosti přes současnost až k vyhlídkám na budoucnost. Najdeme v něm kritiku a distancování se od minulosti, která byla plná nespravedlnosti a násilí, současnost charakterizovanou příležitostmi a snahou o změnu a budoucnost, v jejíchž vyhlídkách se snad nachází dosažitelný cíl. V kontextu takového narativu nabývá budování nadnárodních celků a členství v nich smysl.

Václav Klaus: první světová válka jako cesta k národnímu státu

Václav Klaus vnímá Velkou válku jako historickou událost opředenou mýty, které je třeba korigovat,¹⁸ zároveň se snaží o připomenutí obětí, které si válka, přestože nebyla „naší“ válkou, v Čechách a na Moravě vyžádala.¹⁹ Tyto oběti byly již z velké části zapomenuty, a proto je nutné je znovu připomenout a rozšířit tak obraz první světové války v povědomí veřejnosti. Aktivita československých legií však zůstává pro Klause *leitmotivem*, především při projevech k 28. říjnu, které jsou pronášeny při skládání slavnostní vojenské přísahy. V těchto projevech vystupují legie se svými zásluhami jako zdroj významu národních vojenských tradic.²⁰ Dalšími příležitostmi, při nichž Klaus mluví o první světové válce, jsou zahraniční návštěvy. U jejich příležitosti tematizuje vybrané historické události, aby našel styčné body v historiích obou států.²¹ Ať už jde o válečné oběti, vojenské tradice, nebo zahraniční vztahy, to vše je v Klausových projevech pojednáváno na úrovni národních států. I v oblasti mezinárodních vztahů, kde se Klaus snaží navazovat na to společné, je *národní stát* výchozím bodem jeho výprav do minulosti, byť v dobách, o nichž mluví, dané státy ještě neexistovaly.

Význam, který pro Klause národní stát představuje, nabývá na zřetelnosti, když se obrací proti ironizaci, jejímž cílem se často stává vlastenectví:

Někdy se však tento postoj obrací proti nám. Je to tehdy, kdy poněkud lehkomyšlně zlehčujeme významné okamžiky našich národních dějin, ač je to minulost nás samých, našich blízkých, našich rodin, našich bezprostředních i vzdálenějších předků. Právě tyto okamžiky vytvářejí naši

Evropy jako místa, kde mocnější státy nebudou vytvářet světový pořádek. Tato diskrepance pramení z toho, že při některých příležitostech Havel apeluje na odpovědnost mocných, při jiných se snaží přesáhnout současnou situaci představou stavu, kdy moc nebude rozhodujícím faktorem. Tato diskrepance se stává inkonzistencí v momentě, kdy Havel aplikuje oba principy jako vodítka pro vytváření mezinárodní politiky.

¹⁸ „Zúžit první světovou válku na náš odpor vůči Rakousku-Uhersku a na heroické legionáře, je pro mě chybná zkratka, je to mýtus první republiky, se kterým je třeba něco udělat.“ [Klaus 2008]

¹⁹ „První světová válka nebyla naší válkou, ale počet jejích obětí byl i u nás nesmírně vysoký. V Čechách a na Moravě by se stěží našla rodina, která by touto válkou nebyla krutě zasažena.“ [Klaus 2008b]

²⁰ „Složením přísahy jste se rovněž přihlásili k nejlepšímu vojenským tradicím naší vlasti v minulých desetiletích a dokonce i staletích. Hlásíte se k československým legionářům, kteří na bojištích 1. světové války prolévají krev za svobodu našeho národa. Bez jejich rozhodnosti, odhodlanosti, odvahy a přesvědčení bojovat za ještě neexistující stát by samostatné Československo před 90 lety možná ani nevzniklo.“ [Klaus 2008c]

²¹ „Kontakty přemyslovských Čech s Kyjevskou Rusí, společný boj proti Turkům, volýšští Češi, vznik československých legií za první světové války a jejich boje na Ukrajině, Zakarpatská Ukrajina jako součást první československé republiky, Praha jako domov početné ukrajinské emigrace, druhá světová válka a boje československého armádního sboru u Sokolova, Kyjeva a Charkova a podíl hrdinských ukrajinských vojáků na osvobození naší země od nacistické okupace – to vše jsou mezníky v tisícileté historii našich vztahů.“ [Klaus 2009]

vlast, která je základním rozměrem našich individuálních i společných obav, nadějí i jistot.
[Klaus 2008b]

Národ Klaus popisuje jako souhrn lidí spojených jednak pokrevně – jako rodiny a jejich předky (za blízkými si můžeme představit širší pokrevní příbuzenstvo). Mimoto jsou to lidé spojovaní společnými dějinami a skrze své obavy, naděje a jistoty i společnými představami o budoucnosti. Národ tedy v Klausových projevech tvoří jednotu lidí, kteří patří k sobě, vždy patřili a patřit budou. Je to jednotka, která existuje sama o sobě, která je podle něj přirozená. Bez sebeurčení v národním státě však trpí. Až v rámci tohoto politického útvaru nachází své naplnění:

I před devadesáti lety existovaly různé názory na to jak a kudy jít. I tehdy někteří významní mužové a ženy zastávali názor, že bychom měli zůstat součástí rakousko-uherského soustátí, protože tím bude našim národům zajištěna vyšší míra bezpečnosti a naše síla k prosazování národních zájmů bude mnohem větší, než když budeme samostatní. (...) Zvítězila však koncepce jiná: republikánská, samostatná a suverénní. Za obrovské podpory veřejnosti dokázaly naše politické, intelektuální a hospodářské elity v čele s T. G. Masarykem přesvědčit o této koncepci vítězné mocnosti první světové války, především Spojené státy americké. Vznikla republika, která své problémy sice měla, ale byla svobodná a životaschopná. [Klaus 2008b]

V souvislosti s členstvím v nadnárodním celku se opět setkáváme s hodnotou *bezpečnosti*. Tato asociace je u obou prezidentů podobná. Klaus však tuto hodnotu nezdůrazňuje tolik jako Havel, nechává ji spíše zapadnout. Do popředí dosazuje hodnoty *samostatnosti* a *suverenity*. Jsou to prý tyto hodnoty, za které se postavila tehdejší veřejnost i klíčové osobnosti a na kterých se podařilo založit první republiku. Pokud se v klíčovém historickém okamžiku dokázalo tolik významných lidí sjednotit a bojovat za tyto hodnoty a pokud byl výsledek dobrý, kdo jsme my, abychom se těchto hodnot vzdávali, nebo je dokonce napadali? Tímto způsobem jsou dané hodnoty legitimizovány pomocí tradice. To však není jediný způsob legitimizace, jaký můžeme v Klausových projevech najít. Samostatnost a suverenita jsou také vnímány jako pozitivní hodnoty ve světle historických zkušeností se spojeneckými svazky:

Naši předkové však nedocenili, že naše evropské okolí není tak ideální a idealistické, jak vypadá. Selhání spojeneckých svazků s Francií a Velkou Británií, vedoucí k Hitlerem nadiktované Mnichovské dohodě, se stalo osudovou národní tragédií, ale snad i prozřením, že v reálném světě stojí prospěch jednotlivých států vždy nad vznešeně znějící rétorikou a že když jde do tuhého, je jim bližší košile vlastních zájmů než kabát idealismu. To se projeвило i po druhé světové válce, kdy nás v nové velmocenské partii vítězové války přepustili Stalinovu impériu. [Klaus 2008b]

Také zde, podobně jako v Havlových projevech, se objevuje kritika vytváření politických rozhodnutí na základě úzce vymezených zájmů jednotlivých států. Na rozdíl od Havla, který z této kritiky vyvozuje žádoucnost těsnější integrace, se Klaus obrací opačným směrem. Nadnárodní celky pro něj představují především pozlátka vznešeně znějící rétoriky, která však nemá návaznost na odpovídající činy. V kritických situacích každý stát myslí především na své zájmy a ti, kteří spoléhali na platnost dohodnutých svazků, budou uvrženi do nebezpečí. Svěřovat své bezpečí nadnárodním celkům je bláhové a idealistické.

Historie ukazuje mnoho příkladů potvrzujících tuto tezi. Takto to vždy bylo a takto to vždy bude.²² Proto jsou hodnoty samostatnosti a suverenity důležité, proto je třeba pěstovat vlastenectví, proto je třeba připomínat naše národní dějiny, protože nelze spoléhat na nadnárodní celky. Ty jsou ve svém důsledku nebezpečné.

V časové rovině je Klausův narativ orientován především do minulosti. Obsahuje kritiku některých minulých událostí, ale nemá ambici historii překračovat, neorientuje se k ničemu, co by mohlo do budoucna zásadnějším způsobem změnit pravidla, podle kterých je vytvářena mezinárodní politika. Jde spíše o přizpůsobení se tendencím, které lze z několika historických událostí vysledovat. V takové perspektivě nabývá na smyslu udržování hodnot samostatnosti a suverenity a záchrana toho, co ještě zbylo z vlastenectví.

Závěrem

Pokud shrneme a porovnáme výsledky analýzy projevů obou prezidentů, vyjde najevo, že používají tutéž historickou událost k tomu, aby legitimizovali protikladné politické pozice. Ústřední pozice, která prostupuje většinu Havlových projevů odkazujících k první světové válce, zahrnuje kritiku toho, co nazývá *izolacionismem*, tedy sledování úzce vymezených národních zájmů bez ohledu na širší a vzdálenější důsledky. Podle Havla by současné národní státy neměly brát ohledy pouze na své zájmy, neboť to v minulosti vyústilo do katastrof v podobě dvou světových válek. Státy by měly usilovat o těsnější vzájemnou integraci, a to prostřednictvím členství (a plnění svých členských závazků) v nadnárodních celcích. Taková integrace je pro Havla prostředkem k naplnění vyšších principů, jako je světový mír. Naproti tomu Václav Klaus ve svých projevech kritizuje to, co nazývá *idealismem*, tedy přesvědčení, že těsnější integrací mezi národními státy lze dosáhnout některé z vyšších hodnot. Podle Klause historie ukazuje, že vznešené ideje legitimizující vznik nadnárodních celků jsou pouze ideály, které jsou v kritických situacích upozaděny ve prospěch zájmů národních států. Současný národní stát by se tak na nadnárodní celky neměl příliš spoléhat a měl by být vždy připraven hájit svou samostatnost a suverenitu, hodnoty, na nichž měl být založen vznik samostatného Československa.

Oba narativy analyzované v této stati mohou být zhuštěny do podoby centrálního binárního kódu: *nacionalismus* versus *internacionalismus*. Zatímco nacionalismus je pro Havla nepřijatelnou strategií vedoucí k izolacionismu, pro Klause je legitimním politickým řešením, které má sloužit vyvarování se chybného idealismu. Kromě těchto dvou binárních opozic můžeme v narativech narazit rovněž na častý výskyt kulturních kódů sloužících k rozvíjení a udržování národních a nadnárodních identit. Oba prezidenti se shodují v tom, že klíčové aktéry, kteří stáli u zrodu samostatného Československa, vnímají sakrálně/pozitivně, zatímco státy, které stály u zrodu první světové války, kódují profánně/negativně. Klíčový rozdíl, který obě pozice vymezuje vůči sobě, pak spočívá ve dvou možných způsobech, jak zajistit bezpečí a vyhnout se opakování události, jakou byla první světová válka. V Klausově případě jde o pokus uchýlit se k tomu, co ještě

²² Pokud bychom tuto projekci vzorců nalezených v minulosti do budoucnosti nahlíželi kritickou optikou, mohli bychom ji označit jako to, co Karl Popper [1957] nazývá *historicismem*. Pozice zastávaná Václavem Klausem totiž vykazuje jeden z charakteristických rysů *historicismu*: automaticky předpokládá, že tendence, které platily v minulosti, budou nepochybně platit i v budoucnosti. Jinými slovy, tato pozice nezohledňuje rozdíl mezi výkladem konkrétních historických událostí a formulací obecně platných zákonů [Popper 1957: 115].

zůstalo z původně sakrálního metanarativu vlastenectví. V Havlově případě je to snaha o transcendenci výchozí dichotomie rozvíjením metanarativu legitimizujícího nadnárodní celky.

Shrnutí významných kulturních kódů v projevech obou prezidentů

Kulturní kódy	Václav Havel	Václav Klaus
Aktéři vzniku samostatného Československa	sakrální	sakrální
Aktéři vzniku první světové války	profánní	profánní
Národní celky (hodnoty samostatnosti a suverenity) – nacionalismus	profánní	sakrální
Nadnárodní celky (hodnoty integrace a kooperace) – internacionalismus	sakrální	profánní
Hodnota bezpečnosti	sakrální	sakrální

Vztáhneme-li pak naše výsledky k teoretickým východiskům, je třeba říci, že konceptualizace a kontextualizace Velké války oběma prezidenty představuje typický případ kulturní praxe státu, jíž se provádí to, co Fine [1996] označuje jako „politiku paměti“ – soupeření o legitimní výklad historie sloužící politickým cílům současníků. Jak Havel, tak Klaus se ve svých narativech pokouší prostřednictvím znovuožívání obrazů první světové války obhájit svou vlastní politickou agendu. V tomto ohledu můžeme vidět, že se její cíle a strategie mezi lety 1990 až 2013 podstatně proměnily. Co je pak z hlediska této praxe rovněž signifikantní, oba prezidenti ve svých projevech znovuožívají „mýtus“ o založení státu, na němž se podíleli legionáři a „otcové zakladatelé“, kteří představují posvátné postavy státního diskurzu o vzniku Československa, ty, o nichž je nezbytné vždy hovořit vždy s úctou a na jejichž bedrech leží základy naší dnešní minulosti.

Ačkoliv předložená studie nenabídla zcela vyčerpávající vhled do všech významů, které český stát vytváří o první světové válce, domníváme se, že je dobrým startovním bodem v úsilí o pochopení toho, jak je minulost využívána v současné politické praxi a jak je touto praxí přetvářena.

Literatura

- Alexander, Jeffrey C. (ed.) [1988]. *Durkheimian Sociology: Cultural Studies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Alexander, Jeffrey C. [1989]. *Structure and Meaning. Relinking Classical Sociology*. New York: Columbia University Press.
- Alexander, Jeffrey C. [1998]. Citizen and Enemy as Symbolic Classification: On the Polarizing Discourse of Civil Society. In: Alexander, J. C. (ed.). *Real Civil Societies: Dilemmas of Institutionalization*. London: SAGE.
- Alexander, Jeffrey C. (ed.) [2003]. *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- Alexander, Jeffrey C. [2004a]. From the Depths of Despair: Performance and Counter-performance on September 11th. *Sociological Theory* 22 (1): 88–105.
- Alexander, Jeffrey C. [2004b]. Cultural Pragmatics: Social Performance between Ritual and Strategy. *Sociological Theory* 22 (4): 527–573.

- Alexander, Jeffrey C. [2004c]. Toward a Theory of Cultural Trauma. In: Eyerman, R. (ed.). *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press.
- Alexander, Jeffrey C. [2005a]. Performace and Power. *Newsletter of the Sociology of Culture* 20 (1): 1–5.
- Alexander, Jeffrey C. [2005b]. Central Problems in Cultural Sociology: A Reply to My (Friendly) Critics. *Newsletter of the Sociology of Culture* 19 (2): 8–12.
- Alexander, Jeffrey C. [2006]. *The Civil Sphere*. Oxford: Oxford University Press.
- Alexander, Jeffrey C. [2012]. *Trauma: A Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Alexander, Jeffrey C. – Smith, Philip [1993]. The Discourse of American Civil Society: A New Proposal for Cultural Studies. *Theory and Society* 22: 151–207.
- Alexander, Jeffrey C. – Smith, Philip [2002]. The Strong Program in Cultural Theory. Elements of a Structural Hermeneutics. In: Turner, J. H. (ed.). *Handbook of Sociological Theory*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Alexander, Jeffrey C. – Reed, Isaac [2009]. Cultural Sociology. In: Turner, B. S. (ed.). *The New Blackwell Companion to Social Theory*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Baiocchi, Gianpaolo [2006]. The Civilizing Force and Social Movements: Corporate and Liberal Codes in Brazil's Public Sphere. *Sociological Theory* 24 (4): 285–311.
- Bourdieu, Pierre [1991]. *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre [1994]. Rethinking the State: Genesis and Structure of the Bureaucratic field. *Sociological Theory* 12 (1): 1–18.
- Bourdieu, Pierre [1998]. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Connor, Brian T. [2012]. 9/11 – A New Pearl Harbour? Analogies, Narratives and Meaning of 9/11 in Civil Society. *Cultural Sociology* 6 (1): 3–25.
- Fine, Gary A. [1996]. Reputational Entrepreneurs and the Memory of Incompetence. Melting Supports, Partisan Warriors, and Images of Presidential Harding. *American Journal of Sociology* 101 (5): 1159–1193.
- Frye, Northrop [1971]. *Anatomy of Criticism*. Princeton: Princeton University Press.
- Carroll, Patrick [2006]. *Science, Culture and Modern State Formation*. Berkeley: University of California Press.
- Carroll, Patrick [2009]. Articulating Theories of States and State Formation. *Journal of Historical Sociology* 22 (4): 553–603.
- Corrigan, Philip – Sayer, Derek [1984]. *The Great Arch: English State Formation as Cultural Revolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Currie, Gregory [2010]. *Narratives and Narrators. A Philosophy of Stories*. Oxford: Oxford University Press.
- Czarniawska, Barbara [2004]. *Narratives in Social Science Research*. London: Sage Publications.
- Geertz, Clifford [1980]. *Negara. The Theatre State in Nineteenth Century Bali*. Princeton: Princeton University Press.
- Geertz, Clifford [2000]. *Interpretace kultur*. Praha: SLON.
- Gorski, Philip S. [1993]. The Protestant Ethic Revisited: Disciplinary Revolution and State Formation in Holland and Prussia. *American Journal of Sociology* 99 (2): 265–316.
- Gorski, Philip S. [2003]. *Disciplinary Revolution: Calvinism, Confessionalism and the State Formation in Early Modern Europe, 1500–1750*. Chicago: Chicago University Press.
- Horák, Vít [2012]. Za návrat k ranému Durkheimovi. Kulturně sociologické inspirace v Pravidlech sociologické metody a Společenské dělbě práce. *Sociální studia* (4): 13–26.
- Horák, Vít [2013]. Kampaň před prvním kolem české prezidentské volby v roce 2013 z perspektivy Alexanderovy performativní teorie. *Naše společnost* (2): 30–40.
- Jacobs, Ronald N. [1996]. Civil Society and Crisis: Culture, Discourse, and the Rodney King Beating. *American Journal of Sociology* 101 (5): 1238–1272.
- Jacobs, Ronald N. [2000]. *Race, Media and Crisis of Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jacobs, Ronald N. [2001]. The Problem with Tragic Narratives: Lessons from the Los Angeles Uprising. *Qualitative Sociology* 24 (2): 221–243.
- Jacobs, Ronald N. – Smith, Philip [1997]. Romance, Irony, and Solidarity. *Sociological Theory* 15 (1): 60–80.
- Jameson, Frederic [1981]. *The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act*. Ithaca: Cornell University Press.

- Jameson, Frederic [1984]. Postmodernism; or the Cultural Logic of Late Capitalism. *New Left Review* (146): 52–92.
- Jameson, Frederic [1988]. Cognitive mapping. In: Nelson, G. – Grossberg, L. (eds.). *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana: University of Illinois Press, s. 347–360.
- Kane, Anne [2000]. Reconstructing Culture in Historical Explanation: Narratives as Cultural Structure and Practice. *History and Theory* 39: 311–330.
- Kalenda, Jan – Schwartzhoff, Steven [2014a]. Codes, Narratives and Meanings of “August 1968” in Czech Film and Television. In: Christie, I. (ed.). *Where is History Today*. (In print).
- Kalenda, Jan – Schwartzhoff, Steven [2014b]. Cultural Sociology: A New Approach to Study History of Education. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. (In print).
- Ku, Agnes S. [2001]. Hegemonic Construction, Negotiation and Displacement: The Struggle over the Right of Abode in Hong Kong. *International Journal of Cultural Studies* 4 (3): 259–78.
- Lakoff, George – Johnson, M. [2006]. *Metaforý, kterými žijeme*. Brno: Host.
- Lamont, Michele – Thévenot, L. (eds.) [2000]. *Rethinking Comparative Cultural Sociology. Repertoires of Evaluation in France and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Luhmann, Niklas [2006]. *Sociální systémy: Nárys obecné teorie*. Brno: CDK.
- Marada, Radim [2006]. *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: CDK.
- McAdam, Doug – Tarrow, Sidney – Tilly, Charles [2001]. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McAdam, Doug – Tarrow, Sidney – Tilly, Charles [2009]. Comparative Perspectives on Contentious Politics. In: Lichbach, M. I. – Zuckerman, A. S. (eds.). *Comparative Politics. Rationality, Culture, and Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Migdal, Joel S. [2001]. *State in Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Migdal, Joel S. [2009]. Researching the State. In: Lichbach, M. I. – Zuckerman, A. S. (eds.). *Comparative Politics. Rationality, Culture, and Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Noiriel, Gérard [2012]. *Úvod do sociohistorie*. Praha: SLON.
- Popper, Karl Raimund [1957]. *The Poverty of Historicism*. The Beacon Press.
- Ross, Marc H. [2009]. Culture in Comparative Political Analysis. In: Lichbach, M. I. – Zuckerman, A. S. (eds.). *Comparative Politics. Rationality, Culture, and Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sewell, William H. Jr. [1992]. Introduction: Narratives and Social Identities. *Social Science History* 16 (3): 479–489.
- Schwartz, Barry [1987]. *George Washington: The Making of an American Symbol*. New York: Free Press.
- Schwartz, Barry [1991]. Social Change and Collective Memory: The Democratization of George Washington. *American Sociological Review* 53 (1): 221–236.
- Skovajsa, Marek [2012]. Relativní autonomie kultury v Alexanderově kulturní sociologii. *Sociologický časopis* 48 (2): 225–246.
- Skovajsa, Marek [2014]. *Struktury významu. Kultura a jednání v současné sociální teorii*. Praha: SLON.
- Smith, Philip [1991]. Codes and Conflict: Toward a Theory of War as Ritual. *Theory and Society* 20: 103–138.
- Smith, Philip [2006]. *Why War? The Cultural Logic of Iraq, the Gulf War, and Sues*. Chicago: University of Chicago Press.
- Somers, Margaret R. [1992]. Narrativity, Narrative Identity and Social Action: Rethinking English Working-Class Formation. *Social Science History* 16 (4): 591–630.
- Somers, Margaret R. – Gibson, G. [1994]. Reclaiming the Epistemological other: Narrative and the Social Construction of Identity. In: Calhoun, Craig (ed.). *Social Theory and the Politics of Identity*. London: Wiley-Blackwell, s. 37–99.
- Steinmetz, George [1992]. Reflections on the Role of Social Narratives in Working-Class Formation: Narrative Theories in the Social Sciences. *Social Science History* 16 (3): 489–516.
- Steinmetz, George (ed.) [1999]. *State/Culture: State Formation after the Cultural Turn*. New York: Cornell University Press.
- Steinmetz, George [2007]. *The Devil's Handwriting. Precoloniality and the German Colonial State in Qingdao, Samoa, and the Southwest Africa*. Chicago: University of Chicago Press.

- Tilly, Charles [2002]. *Stories, Identities, and Political Change*. Lanham: Rowman & Littlefield.
 Tilly, Charles [2006]. *Politika kolektivního násilí*. Praha: SLON.
 Weedon, Chris [2004]. *Identity and Culture*. Berkshire: Open University Press.
 White, Hayden [2011]. *Metahistorie*. Brno: Host.

Prameny

- Havel, Václav [1990]. Projev prezidenta ČSFR Václava Havla ve Federálním shromáždění, vztah obou republik [online]. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>> [cit. 3. 3. 2014].
 Havel, Václav [1990b]. Projev prezidenta ČSSR Václava Havla pro obě sněmovny Kongresu USA [online]. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>> [cit. 3. 3. 2014].
 Havel, Václav [1994]. Projev prezidenta republiky Václava Havla v den 49. výročí osvobození od fašismu [online]. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>> [cit. 3. 3. 2014].
 Havel, Václav [1995]. Projev prezidenta republiky Václava Havla při převzetí čestného doktorátu Harvardské univerzity [online]. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>> [cit. 3. 3. 2014].
 Havel, Václav [1997]. Projev prezidenta republiky Václava Havla při převzetí Fulbrightovy ceny [online]. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>> [cit. 3. 3. 2014].
 Havel, Václav [1998]. Projev prezidenta republiky Václava Havla na oslavách Dne německé jednoty [online]. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>> [cit. 3. 3. 2014].
 Havel, Václav [1999]. Projev prezidenta republiky Václava Havla na vzpomínkové akci k 50. výročí NATO [online]. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>> [cit. 3. 3. 2014].
 Havel, Václav [2000]. Projev prezidenta republiky Václava Havla před poslanci Evropského parlamentu [online]. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>> [cit. 3. 3. 2014].
 Havel, Václav [2000b]. Projev prezidenta republiky Václava Havla v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky [online]. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>> [cit. 3. 3. 2014].
 Havel, Václav [2001]. „Historická šance pro naši zemi – nepromarněme ji!“ Autorský text prezidenta republiky Václava Havla [online]. Dostupné z: <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/>> [cit. 3. 3. 2014].
 Klaus, Václav [2008]. Rozhovor prezidenta republiky pro časopis Instinkt [online]. Dostupné z: <<https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/9.shtml>> [cit. 13. 3. 2014].
 Klaus, Václav [2008b]. Projev prezidenta republiky k 28. říjnu 2008 [online]. Dostupné z: <<http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/5.shtml>> [cit. 13. 3. 2014].
 Klaus, Václav [2008c]. Projev prezidenta republiky na slavnostní vojenské přísaze [online]. Dostupné z: <<http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/3.shtml>> [cit. 13. 3. 2014].
 Klaus, Václav [2009]. Projev prezidenta republiky při návštěvě prezidenta Ukrajiny v Praze [online]. Dostupné z: <<http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/vaclav-klaus/vybrane-projevy-a-rozhovory/34.shtml>> [cit. 13. 3. 2014].

*Mgr. Jan Kalenda, Ph.D. (*1985) je ředitelem Centra výzkumu Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a odborným asistentem Katedry sociologie, andragogiky a kulturní antropologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, kde získal titul Ph.D. v sociologii. Autor se zabývá teoretickým a empirickým výzkumem v sociologii, vzděláváním dospělých a řízením lidských zdrojů. V případě sociologie se převážně věnuje problematice historické sociologie, sociální teorie, náboženství a kulturní sociologie. V oblasti vzdělávání dospělých je jeho ústředním tématem politika a vývoj neformálního vzdělávání*

dospělých v ČR. V případě řízení lidských zdrojů se zabývá problematikou požadavků na pracovní sílu, konflikty v řízení lidských zdrojů a procesem náboru a výběru zaměstnanců. Výsledky svého výzkumu publikuje ve společenskovědních časopisech Historická sociologie, Sociológia, Mezinárodní politika, Religio, Andragogika, Paidagogos, Religion and Society in Central and Eastern Europe, Antropowebzin aj.

Mgr. Tomáš Karger vystudoval sociologii a andragogiku na Univerzitě Palackého v Olomouci, kde nyní působí jako doktorand v oboru sociologie. Dlouhodobě se zabývá sociálními aspekty vývoje nových technologií a možnostmi sociologického výzkumu v kyberprostoru. Tyto zájmy kombinuje ve svém dizertačním projektu zaměřeném na produkci vědění ve vývoji open-source softwaru. Mezi jeho další badatelské zájmy v současnosti patří zejména koncept kolektivní paměti a jeho využití v empirickém výzkumu.